
Kína, Japán, Egyesült Államok: Stratégiai kultúrák

Jelige: fortélyok

Tartalom

1. Stratégiai kultúra, kulturális megközelítésű biztonságpolitikai szemléletmód.....	3
2. Kínai stratégiai kultúra	6
3. Japán stratégiai kultúrája.....	11
4. Amerikai és nyugati stratégiai kultúra – a fortélyosság hiánya.....	14
5. Felhasznált irodalom.....	18

Stratégiai kultúra, kulturális megközelítésű biztonságpolitikai szemléletmód

Dolgozatomban szeretném szemléltetni, milyen módon követhető nyomon egy stratégiai kultúra a különböző civilizációk viselkedésében, nemzetközi viszonyaikban.

Mivel azonban a stratégiai kultúra egy viszonylag újszerű szemléletmód, célszerűnek látom először is annak ismertetését. A stratégiai kultúrával kapcsolatban egyszerre jelentkezik szkeptikusság és túlradó lelkesedés. A külföldi elismert szakirodalmakban is, éppen ezért, minden egyes megközelítés elején célszerűbb pontosan felvázolni, mit is ért a szerző stratégiai kultúra alatt, illetve ennek a nagy egységnek mely részeivel kíván foglalkozni.

Először érdemes magát a kifejezést szemügyre vennünk, "stratégiai kultúra". A stratégia meghatározása még viszonylag egyszerűbb. A stratégia cselekvések tervezése és azok kivitelezése egy bizonyos cél érdekében.

Sokan pusztán a hadviselést tekintik stratégiai kérdésnek, ám a stratégia nem csupán a konfliktust, vagy a megoldást jelenti, hanem az annak érdekében történő erőforrás gazdálkodást is, illetve nemzeti szinten a külpolitikát és diplomáciát éppúgy, mint magát a hadviselést. A stratégia tulajdonképpen nem más, mint az ember képessége, hogy egy cél elérése érdekében összetett lépéssorokat gondoljon végig, illetve felkészüljön a probléma megoldására.

Bár a kultúra szó pontos meghatározása hosszú viták tárgya, itt most maradjunk meg annál, hogy a stratégiai kultúra kifejezés szemszögéből mit értünk kultúra alatt. Egy közösségre jellemző jelek és szimbólumok, illetve szokások rendszere, melyen keresztül a csoport képes tudást átadni az időn keresztül.¹

A stratégiai kultúra tehát ebből a csoportra jellemző kultúrából kialakuló taktikák és módszerek, célkitűzések és fenyegetésekről alkotott képek rendszere melyek meghatározzák a csoport érdekérvényesítésének módját, akár még a racionalitás ellenében is.

A stratégiai kultúrát általában egyes csoportok, illetve főként nemzetállamok biztonságpolitikájának értelmezésekor szokták figyelembe venni, ám tulajdonképpen egy csoportra jellemző stratégiai kultúra jó eséllyel befolyásolhatja az emberek közötti érintkezést nem csupán államközi, de üzleti és akár a magánélet szintjén is.

A stratégiai kultúrán alapuló elemzések egyik kiemelten fontos kérdésköre, hogy egy adott ország stratégiai hagyománya milyen módon befolyásolja annak viszonyát a

¹ Johnston L., Kartchner K., Larsen J. (szerk.). *Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction – Culturally based Insights into Comparative national Policy Making*. 18. o.

tömegpusztító és atomfegyverek használatához és beszerzésükhöz. Sőt, egyes szakértők szerint a stratégiai kultúra és egyáltalán a kulturális megközelítésű biztonságpolitikai szemléletmód pont azért lehet ilyen népszerű, mert pont a tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatos kérdésekben képes megválaszolni olyan kérdéseket, melyekre korábbi szemléletmódok nem voltak alkalmasak. Egyes katonai szakértők szerint sokkal fontosabb megérteni a motivációt, a szándékot, illetve a stratégia alkotás módszereit, mint kizárólag a technológiai fejlesztésekkel foglalkozni.²

A stratégiai kultúrával foglalkozó művek nagy része főleg nemzeti ideológiai motivációkat, illetve a kivitelezés történelmi tendenciáit igyekszik felderíteni egy-egy vizsgált stratégiai kultúra kapcsán. Ennek fényében, mintegy feltérképezve a csoport "érzelmi indítékait" és "szokásait", főleg nemzet karakterológiai szempontból foglalkozik a stratégiai kultúrákkal.

A stratégiai kultúra, mint szemléletmód ugyan korántsem új keletű elképzelés, ám ilyen formában mégis leginkább a XX. század második felétől és különösen a hidegháború óta foglalkoztatja a szakértőket. Bár már a görög városállamok is úgy látták, hogy létezik "spártai útja" és "athéni útja" a hadviselésnek, a modern, nemzetekre jellemző stratégiai kultúra jelentőségéről elsőként Basil Lindell Hart brit katonatiszt készített alaposabb értekezést. Lindell Hart 1916-ban, fiatal hadnagyként egy hadműveletben gáztámadás áldozata lett, személyesen tapasztalta az újfajta hadviselés pusztító jellegét.³ A háború után hosszú időt szentelt tapasztalatai értékelésének, melynek eredményeképpen megállapította, hogy a Brit hadsereg veszteségei főleg annak köszönhetőek, hogy eltértek a rájuk jellemző hadviselési hagyománytól és egy nem rájuk jellemző stratégiai gondolkodásmód mentén próbáltak háborút vívni. Az alapvetően perifériális és tengeri hadviselés helyett a brit hadsereg töle szokatlan módon közvetlen összecsapásba bocsátkozott és az ellenfél stratégiai középpontját próbálta meg célba venni. Ez eltér a korábbi brit katonai hagyománytól, sokkal inkább jellemző a többi európai országra. Lindell Hart tehát kijelentette, hogy létezik egyfajta "british way of war", a brit hadviselés hagyományos módja. Könyvének 1937-es megjelenése után többen is igyekeztek leírni egy-egy nemzet sajátos, kulturális alapú hadviselési tendenciáit, megteremtve ezzel a stratégiai kultúra szemléletmódjának alapjait.

Lindell Hart után a következő mérföldkö Jack Snyder 1977-es értekezése a szovjet stratégiai kultúráról, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations* (Szovjet stratégiai kultúra: Következtetések korlátozott nukleáris akciókról).

² Johnston; Kartchner; Larsen. 55. o.

³ Sondhaus, L. *Strategic Culture and Ways of War*, 1. o.

Snyder a sajátos szovjet stratégiai gondolkodás fontosságára hívja fel a figyelmet, hiszen a döntéshozók sehol sem "kultúrától mentes játékelméleti szakértők". Snyder a stratégiai kultúra kifejezés megalkotása mellett a definícióját is megfogalmazta. Snyder szerint, mivel az egyének egy sajátos szovjet stratégiai világszemléletben szocializálódnak, ennek a szocializációs folyamatnak köszönhetően egy sor általános meggyőződés, hozzáállás és viselkedésforma van jelen állandó jelleggel a szovjet hozzáállásban a nukleáris stratégiákkal kapcsolatban. Ezeket sokkal inkább kulturális eredőknek kell tekintenünk, mintsem aktuális politikai irányvonalnak.⁴

Azóta a stratégiai kultúra kutatás széles körű érdeklődésnek örvend. Különösen a hidegháború vége óta, ahogyan a nemzetközi kapcsolatok rendszerében a kétpólusú rendező elvet felváltotta egy több pólusú világrend, amelyben a különböző civilizációk közötti interakció sokkal nagyobb jelentőséggel bír, mint korábban, illetve sokkal markánsabbak a kulturális különbségekből adódó eltérések.

Kelet-Ázsia és különösen Kína, Japán és Korea az utóbbi időben kiemelt figyelemben részesült a stratégiai kultúra kutatásban. A régió világpolitikai jelentősége nyilvánvaló. Véleményem szerint mindemellett fontos észrevennünk, hogy a térség biztonságpolitikai és gazdasági stabilitása nagyban függ az Egyesült Államok és ázsiai partnerei közötti együttműködésről, legyen szó akár szövetségesekről, mint Japán, vagy Dél-Korea, vetélytársakról, mint a Kínai Népköztársaság, vagy potenciális fenyegetésekről, mint Észak-Korea. Azonban stratégiai kulturális szempontból az Egyesült Államok merőben más utat követ, mint a kelet-ázsiai civilizációk. Dolgozatomban szeretném összegezni, milyen stratégiai kulturális jellemzői vannak a három legfontosabb hatalomnak a térségben, Kínának, Japánnak és az Egyesült Államoknak.

A három stratégiai kultúra általános bemutatása és összehasonlítása mellett szeretném kihangsúlyozni, hogy habár Japán mindkét másik félre jellemző vonásokat hordoz magán, mégis egy nagyon markáns jellemző köti szorosán a kínai stratégiai kultúrához. Mindkét civilizációra jellemző ugyanis a kínai műveltségéből és stratégiai hagyományban fellelhető, nem erő alapú stratégiai megoldásokra való törekvés, az indirekt módszerek a "lágyság felülkerekedése a keménységen", a fortélyok tudatos és kultikus értelmezése. Ezzel szemben az Egyesült Államok stratégiai kultúrája és különösen a nemzetközi konfliktusokban való részvétele, markánsan a nyugati műveltségre jellemző utat követ és kifejezetten erőfölény alapú stratégiai megoldásokat részesít előnyben.

⁴ Snyder, J. *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Warfare*. v. o.

Kínai stratégiai kultúra

A kínai stratégiai kultúra összetettsége annak köszönhető, hogy rendkívül hosszú múltra tekint vissza. Ha figyelembe vesszük, hogy talán az egyik leghosszabb folyamatosságot megélt és megélő civilizációról beszélünk ez egyáltalán nem meglepő.

A kínai stratégiai kultúra tanulmányozása külön kiemelt figyelmet kap a stratégiai kultúrával foglalkozó szakértők körében. Egyrészt annak különlegessége miatt, másrészt azért, mert világpolitikai szempontból nézve a jelenkori hatalmi stabilitásnak egyik meghatározó kérdése az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság harmonikus viszonya. A kínai féllel kapcsolatban azonban sokszor merül fel a kiismerhetetlenség problémája az amerikaiakban. A kínai fél stratégiai természetének átláthatatlansága komoly kérdés az amerikai döntéshozók számára.⁵ Ennek egyik oka, hogy a két civilizáció rendkívül eltérő és így a stratégiai kultúrájuk is alapvetően különbözik. A nyugati és a kelet-ázsiai civilizációk különbségéről számos neves kutató készített már értekezést. Több antropológus is foglalkozott azzal a kérdéssel, miszerint mennyiben határozza meg a nyugati és a keleti civilizáció közötti különbségeket akár olyan alapvető eltérés is, mint az ázsiai rizstermesztő hagyomány és az európai, pásztorkodással és vadászattal kiegészült gabonatermesztés.⁶

A rizstermesztő életmód egészen más feltételeket jelent, mint a nyugati mezőgazdasági gyakorlaton alapuló. Az öntözéses rizstermesztéshez egy közösség szorosan összehangolt munkájára van szükség, melyben a harmónia fenntartása a termelékenység egyik alapvető feltétele. Míg a gabonatermesztést kiegészítő vadászat és pásztorkodás az egyéni érdemek függvényében lehet kiemelkedően sikeres, az öntözéses rizstermesztés eredményességéhez elengedhetetlen egy közösség összehangolt munkája és annak harmonikus kivitelezése. A stratégiai kultúra szempontjából is többször előkerül ez a fajta eltérés a két szemléletmód fókuszában. A nyugati stratégiai gondolkodás mindig a legfontosabb fókuszpont megtalálására igyekszik, míg a kínai kultúrkörhöz tartozó inkább az összes tényező harmóniába hozására.

A kínai stratégiai kultúrával foglalkozó tanulmányokban a legtöbb helyen a XX. századi kínai politikai elit stratégiaalkotási szokásaival foglalkoznak. Két állandóan visszatérő motívummal találkozhatunk ezekben a munkákban. Egyrészt a kínai stratégiai kultúra morális öngazolási gyakorlatát igyekeznek feltérképezni, mely voltaképpen a konfuciánus értékek és

⁵ Kiselycznik M., Saunders P. *Assessing Chinese Military Transparency*. 9. o.

⁶ Yoshino Kosaku. *Cultural Nationalism in Contemporary Japan*. 15-17. o.

a reálpolitikai szükségletek összehangolására törekszik. Ennek eredményeképpen egyfajta védekező hagyomány alakult ki a kínai vezetők körében.⁷

A védekező mentalitás mellett a nyugati szerzők általában felhívják a figyelmet a kínai stratégiai gondolkodás összetettségére, Henry Kissinger például egyfajta sajátos kínai reálpolitikáról beszél.

Nézzük először a védekezés doktrínáját. A kínai morális világkép szempontjából csak a védekező harc tekinthető legitimnek. A kínai döntéshozók konfuciánus etikára hivatkozva elítélnék minden támadó jellegű lépést, hiszen az a harmónia megbontását jelenti. A hódítás, a támadó háború mindenképp elítélendő. Maguk a kínai döntéshozók is előszeretettel hangsúlyozzák, hogy stratégiai doktrínájuk alapja a védekezés. Ennek szimbolikus alátámasztásaként a Kínai Nagy Falra szoktak hivatkozni, mint a kínai védekező szemléletmódot jelképező, időtálló emlékműre.⁸

Ennek a védekező doktrínának az értelmezésekor azonban felmerülhet a kérdés, hogy mi a helyzet azokkal a kínai katonai lépésekkel, melyek célja mégis túlmutat a kínai határokon. Ilyen, a doktrína szempontjából paradox helyzet volt a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg vietnámi hadjárata 1979-ben. A KNK vezetői ekkor meg kellett magyarázzák, miért tekinthető mégis védekező háborúnak az offenzíva. Úgy fogalmaztak, hogy a vietnámi offenzíva csupán ellentámadás volt, mivel Vietnám támadást indított Kambodzsa ellen, fenyegetve ezzel Kína biztonságát.⁹

A konfuciánus moralitás mellett a kínai stratégiai kultúra alapvetően védekező szemléletmódjának egy fontos alapja a kínai hadtudomány legfontosabb alapl műve, Sun zi: A háború művészete. Ebben ugyanis Sun zi¹⁰ arra buzdít, hogy amennyiben lehetséges, az erőforrások és a harmónia megőrzése érdekében el kell kerülni a nyílt harcot.

„A legjobb épségben meghagyni az ellenség fővárosát... seregét... elpusztítani azokat csak a második legjobb...”¹¹

A kínai műveltségben tehát két fontos kulturális hatás is ellene szól a hódításnak: konfuciánus etikai szempontból igaztalan, Sun zi logikája szerint pedig az esetleges veszteségek figyelembe vétele miatt, ha lehet, kerülendő.

⁷ Scobell A. *China and Strategic Culture*. 3. o.

⁸ uo.

⁹ uo.

¹⁰ A 孙子兵法 (Sun mester : A háború művészete) műre való hivatkozásokkor Tokaji Zsolt *Szun-ce: A háború művészete* fordításának szövegét használtam.

¹¹ Szun-ce, *A háború művészete*, 17.

Éppen ezért, a kínai érdekérvényesítésnek fontos eszköze minden, ami nem von magával erő alkalmazást. Több helyen is találkozunk azzal az észrevétellel, miszerint a kínai stratégiai kultúrát kifinomult taktikai érzék jellemzi, ami az indirekt módszereket illeti, ez egyfajta sajátos kínai fortélyosság, vagy “kínai reálpolitika”¹².

Sajátos kínai reálpolitikai gyakorlat. Önmagában is furcsán hat a kifejezés, hiszen a reálpolitika nyereség-kockázat alapú szemléletéről nem feltételeznénk, hogy bármiféle kulturális hovatartozás függvénye lehetne. A legtöbb értekezésben azonban nincs pontosan kifejtve, mit is takar ez a kifejezés. Általában csupán azt, hogy a nyugati fél lépten nyomon meglepődik a kínaiak stratégiáin. Kissinger a kínai diplomáciatörténetről szóló könyvét rögtön azzal kezdi, hogy a kínai stratégiák mennyire jó taktikai érzékkel bírnak, jól kezelik a hosszú távú és összetett konfliktusokat, otthonosan mozognak sokszereplős helyzetekben, illetve előszeretettel használnak fortélyos, váratlan, nem szokványos megoldásokat.¹³ Bár szinte mindenhol szóba kerül ez a fajta reálpolitikai rátermettség, kevesen foglalkoznak ennek tematikus leírásával és értelmezésével.

David Lai *Learning from the Stones*¹⁴ című tanulmányában érdekes kultúrtörténeti magyarázattal szolgál erre a sajátos kínai stratégiai gondolkodásra. Lai két táblajáték, a nyugati stratégiai gondolkodást szemléltető sakk, illetve a kínai *wei qi* (a *wei qi* a nyugati köztudatban sokkal elterjedtebb japán nevén, *igo* illetve *go* néven).

Lai is elismeri, hogy a kínai stratégiai gondolkodás sokkal összetettebb és rugalmasabb, mint a nyugati. Véleménye szerint ez párhuzamba vonható a stratégia gyakorlására szánt játékok, a sakk és a *wei qi* összehasonlításával. A *wei qi* játékot egy 19X19-es négyzetrácsos táblán játsszák. A játék során a két fél fekete vagy fehér köveket helyez el a táblán. A cél az, hogy minél több területet uraljunk, vagyis minél több kövünk legyen a táblán, illetve azokkal minél több területet (a négyzetrács metszéspontjait) kerítsünk be. Ha az ellenfélnek vannak kövei egy általunk bekerített területen, azokat levesszük.

A játék végén, amikor már nincs lehetséges lépés, a játékosok megszámlálják ki mennyi területet foglalt el. Aki többet, az nyer.

Míg a *wei qi* egy elnyújtott, hosszú, mérlegelésre és relatív biztonságra, egy nehezen kihámozható stratégiai versengésre tanít, a sakk egy mindent eldöntő csatát hivatott modellezni. Egy nagy végső összecsapás, fekete és fehér, két véglet között, egyre több veszteséggel mindkét oldalon, ahogy halad előre a játszma a totális megsemmisítés felé.

¹² Kissinger H. *On China*. 22-28. o.

¹³ uo.

¹⁴ Lai, D. *Learning from the Stones – A GO Approach to Mastering the Chinese Strategic Concept of SHI*

A wei qi játék során van egy úgynevezett *ko* szabály. Előfordulhat ugyanis, hogy egy olyan felállás alakul ki, hogy mindkét játékos egymás után felváltva bekeríthetné ugyanazt a területet, vagyis ugyanaz a lépés végtelenségig ismétlődhetne, mégsem lenne végső megoldás. Ilyenkor a *ko* helyzetet úgy kell hagyni és esetleg a játék során később máshogy feloldani, esetleg bevonni egy nagyobb taktikai lépéssorba. A *ko* helyzet nagyban hasonlít a Kínai Népköztársaság és Tajvan hovatartozásának kérdésére. Egy egyelőre megoldhatatlan konfliktus, melyben célszerűbb más síkon keresni a feloldást.¹⁵

Kína jelenleg is számtalan lezáratlan konfliktusban áll az őt körülvevő országokkal. Vitatott hovatartozású területek Japánnal és Indiával, Tajvan kérdése. Ezek mindegyike voltaképpen egy-egy *ko* jellegű probléma. Jelenleg feloldhatatlan. De nézzük meg például, milyen megoldást alkalmaz a Kínai Népköztársaság Tajvan kérdése kapcsán.

Persze Tajvan kérdése sokszor kap visszhangot a médiában, de voltaképpen ahelyett, hogy a KNK folyamatosan erőltetné Tajvan problémájának megoldását, folyamatos gazdasági közeledéssel és Tajvan „szelíd” integrálásával igyekszik lassan, de biztosan az egyesülés felé. A *ko* helyzet megoldására valahol a táblán máshol keresi a megoldást, magát a KO-t pedig igyekszik izolálni a konfliktus egészétől.¹⁶

Érdekes párhuzamot láthatunk a kínai *wei qi* logikája és a sakk közötti gondolkodás eltérő szemléletmódjára, ha megnézzük, milyen stratégiai elképzeléssel közelítették meg a kínaiak és az amerikaiak a koreai háborút.

A kínai hadsereg vezetői a harcok előtt a jellegzetesen a kínai stratégiai kultúra logikája szerint készültek a háborúra. Bár elismerték, hogy az amerikai jobban felszereltek, úgy vélték a kínai katonák győzelme garantált, mivel egyrészt egy igazságos háborút vívnak, tapasztaltabbak a közelharcban, illetve ami a legfontosabb, sokkal jobbak a bekerítő hadműveletekben. A kínai vezetők arra számítottak, hogy a körbekerítés, bár sok erőfeszítést igényel, de stratégiai szempontból elvezethet a győzelemre, mivel miután a kínai katonák bekerítették az amerikaiakat, szuronyrohammal támadnak majd rájuk és így a fejlettebb fegyverzet mit sem számít majd.¹⁷

Az amerikaiak elképzelései ezzel szemben a fegyverzet béli különbségeket kihasználva, a stratégiai fontosságú, jól védhető állások megtartása volt. Mindeközben pedig McArthur tábornok folyamatosan kérte az atomfegyverek használatát, mintegy mindent eldöntő végső

¹⁵ Lai, 14-18.

¹⁶ Lai, 16.

¹⁷ Towney, C. *Chinese Doctrines as Strategic Culture: Assessing their Effects*. 5-7. o.

megoldásra törekedve. A központosított stratégiai helyezkedés és a döntő csapás gondolata mindvégig végig kísérte az amerikai stratégiai gondolkodást a háború során.

Végül a harcok kimenetele egyik stratégiát sem igazolta. A kínaiak nem bírtak el az amerikai tűzerővel, az amerikaiak pedig nem hajthattak végre atomtámadást, félve a konfliktus eszkalálódásától. Mégis, az emberveszteségek és a közvélemény ellehetetlenítették az amerikaiak részéről a hosszú harcok lehetőségét és a tárgyaló asztalnál a kínai fél katonai potenciáljához képest jóval előnyösebb helyzetben ülhetett le.

A kínai stratégiai gondolkodás voltaképpen nem egy mindent eldöntő csata megvívására van kiélezve, egy döntő konfliktusban történő felülkerekedésre, hanem legfontosabb célja a *shi*, vagyis a stratégiai potenciál megszerzése. A 勢 *shi*¹⁸ voltaképpen stratégiai potenciált jelent, győzelmet már a harc előtt, illetve a győzelem bizonyosságát még az összecsapás előtt. Szun zi művében a 勢 *shi* -t ahhoz hasonlítja, mint amikor a kő elsöprő erővel zúdul le a hegyről, vagy a sólyomhoz, aki lecsap.¹⁹

A hadviselésnek tehát nem az a célja, hogy megsemmisítsük az ellenfelet, hanem hogy megszerezzük a 勢 *shi* -t és így akár harc nélkül is győzhessünk.²⁰

A *shi* megszerzésének pedig kétféle módja lehet, hagyományos és nem hagyományos módszerekkel, vagyis direkt és indirekt megoldásokkal, ezek váltakozása pedig végtelen számú lehetőséget vet fel.

A stratégiai potenciál kínai koncepciója annyiban más, mint a nyugati stratégiai kultúrában, hogy a Sun zi logikájára építő felfogásban a *shi* birtoklása már önmagában győzelem, és ha lehet, el kell kerülni magát a tényleges összecsapást, valós harc nélkül célszerű győzelmet aratni. Ez is erősíti a kínai stratégiai kultúra védekező jellegét, pontosabban a konfrontációt elkerülő tendenciáját.

¹⁸ Tokaji Zsolt Szun-ce fordításában a 勢 *shi* „hadászati erőként” szerepel. Úgy vélem azonban, érdemes megmaradni az eredeti kínai kifejezésnél és inkább a megértésére törekedni, mint a lefordítására.

¹⁹ Szun-ce a 勢 *shi*-nek egy egész fejezetet rendel, mely az általam használt fordításban az 5. *Hadászati Erő* címet viseli

Japán stratégiai kultúrája

A japán stratégiai kultúrát véleményem szerint legcélszerűbb több kulturális hatás eredőjeként lehet leírni. Ezek eredményeképp beszélhetünk egyfajta sajátos japán stratégiai gondolkodásról. Egyrészt a kínai kultúra hatására kialakult műveltségen alapuló stratégiai hagyomány, Japán földrajzi elhelyezkedéséből adódó hatások, a modernizáció óta elsajátított nyugati kulturális hatások, illetve a sajátosan a japán társadalomra jellemző adaptáció és szégyen kultusz.

A kínai kultúra már a japán civilizáció kialakulása óta befolyásolta a szigetország kulturális tendenciáit. Az írással együtt a kínai művek, illetve a kínaiak egyéb időtöltései is hamar népszerűek lettek Japánban, így például a *wei qi* játék is. Bár Japánban a kínai mintára szervezett központi hadsereg intézménye alulmaradt a középkortól kezdve feudális alapon, család- illetve hűbérúr körül kialakított szamuráj hagyománnyal szemben, ez nem jelentette azt, hogy a kínai stratégiai hagyomány ne ágyazódott volna be a japán stratégiai kultúrába. Sun zi és egyéb kínai katonai klasszikusok, a Három Királyság története, mind közkedvelt és sokat értelmezett művek voltak a japán hadtörténetben is.²¹

Ugyanakkor Japán a XIX. Századtól kezdve lendületes modernizációba kezdett, ezzel együtt pedig a japán értelmiség lelkesen tanulmányozta a nyugati kultúrát. A csendes-óceáni háború során a japán hadsereg és tengerészet stratégiai kultúrájában már nagyon fontos szerepet játszott a modern, nyugati típusú hadsereg, illetve a modernizáció óta nagy népszerűségnek örvendtek nyugati szerzők, mint például Clausewitz.²² A japán modern hadsereget európai mintára szervezték meg, külföldi szakértők segítségével. A Kína ellen vívott háborúban Japán már egy nyugati mintájú, az akkori viszonyok szempontjából korszerűen felszerelt modern hadsereggel vett részt.

A külső hatások mellett a japán stratégiai gondolkodást meghatározza Japán földrajzi elhelyezkedése. Egyrészt, ellentétben például Nagy-Britanniával, Japánt nagy távolság választja el még a legközelebbi szárazföldi szomszédjától is. Ennek köszönhetően a külső fenyegetés veszélye nagyon csekély volt sokáig. Ebben “példátlanul biztonságos” stratégiai környezetben Japán nyugodtan dönthetett arról, mekkora interakcióba kerüljön a kontinenssel. A kulturális és politikai intézmények átvételét, az élénk kapcsolatot a kontinenssel, vagy koreai katonai “kalandozásokat” ciklikusan elszigeteltség váltotta a japán történelem során.²³

²¹ Sondhaus, 105-108.

²² Matsuda Hisaichi. *Senryakuteki shikoutoha nandeshou?* 1-3. o.

²³ Okazaki Hisahiko *Senryakuteki Shikoutoha nanika?*, 8-10. o.

Japán földrajzi adottságai a stratégiai kultúrára is ezt a két bélyeget nyomták. Egyrészt a japán stratégiai gondolkodás szinte a végletekig az alkalmazkodásra épít, vagyis igyekszik átvenni és tökéletesen követni a világpolitikai tendenciákat. Nagyon látványos volt ez a hidegháború végével. Az addigi, nyilvánvalóan kétpólusú világrend felbomlása után Japán csak nagyon nehezen tudott bármilyen stratégiai irányvonalat kialakítani.

Ám az alkalmazkodás mellett a japán stratégiai gondolkodást ennél talán még erősebben meghatározza egy másik, kifejezetten Japánra jellemző stratégiai vonás, a szégyen kultusz. A japán társadalommal foglalkozó kultúraantropológiai művek tömkelege dolgozta fel a japánok szégyenérzetével kapcsolatos ismereteket. Stratégiai kultúra szempontjából leginkább annyit érdemes megjegyeznünk, hogy a szégyen elkerülése sokszor akár a reálpolitikai szempontokat is elnyomva befolyásolja a japánok döntéshozatali szokásait.²⁴ A Japán Önvédelmi Erők körüli átalakítások a hidegháború után jól szemléltetik a japán stratégiai kultúrának mind az elzárkózás felé való törekvését, mind pedig a szégyen kultuszt, vagyis hogy mennyire igyekeznek megfelelni az általuk fontosnak tartott elvárásoknak.

Az Önvédelmi Erők, vagyis a Dzsieitai a japán világháborús vereség után létrehozott fegyveres alakulat, melyet az új 1947-es alkotmány értelmében kizárólag védelmi célokra tart fenn Japán. Éppen ezért a csapatok felszereltsége is csupán a védekező harcra van tervezve, mivel Japán alkotmányában lemond a háborúval való érdekérvényesítésről.

Azonban a hidegháború vége óta folyamatos változtatásokra van szükség a Dzsieitai körül. Japán egyetlen szövetségese ugyanis, az Egyesült Államok, több háborút is vívott azóta, melyek során a kétoldali szövetségi szerződés értelmében elvárta Japán segítségét. Japánnak szükséges az amerikai támogatás, mivel saját biztonságpolitikája nagyban támaszkodik az amerikai katonai jelenlétre Japánban.

Eleinte Japán pénzügyi támogatást küldött a közel keleti konfliktusok során, ám a külföldi közvélemény és főleg az amerikai, ezt hevesen bírálta.

Ennek hatására komoly vita alakult ki Japánban a Dzsieitai szerepvállalása körül. Egyrészt a japán közvéleményben erősen élt a ragaszkodás az alkotmányban lefektetett korlátozásokhoz és így az elzárkózáshoz, másrészt a bírálat hatására igyekeztek megfelelni az elvárásoknak.

Az 1992-ben bevezetett “PKO Kyouryokuhou” vagyis Békefenntartó Akciók során Történő Együttműködési törvény volt a következő jogi mérföldkő. Japán csapatok részt vehetnek békefenntartó akciókban világszerte, melyek során a cél a két harcoló fél

²⁴ Nishikawa Yoshimitsu. *Nihon no senryakubunka to sensou*, 11-14. o.

elkülönítése. Saját maguk, illetve a többi békefenntartó egység védelme érdekében akár fegyverrel is közbeavatkozhatnak.²⁵

1999-ben vezette be a törvényhozás a Shuuhun Jitai hou-t, vagyis a Japánt körülvevő területek védelmét megengedő törvénymódosítást. Ennek értelmében a japán csapatok részt vehettek olyan Japán körüli területek biztosításában, hol konkrét harcok nem folytak, illetve szállíthattak fegyvert és muníciót harcoló szövetséges csapatoknak. A műveletek során a saját, szövetséges csapatok, illetve a rakomány védelme érdekében használhattak fegyvert, védekező céllal.²⁶

A legutolsó módosítás a 2001-ben bevezetett "Terror ellenes különleges intézkedésekre vonatkozó" törvény. Lényegében ez az, ami megfogalmazza a kereteit annak, ahogyan Japán részt vállalt az utóbbi évtized terror ellenes hadjáratában.

A japán csapatok támogathatják a szövetséges csapatok akciót az összes eddigi törvénymódosítás adta módon, illetve olyan övezetekben is tartózkodhatnak, ami már nem Japán közvetlen környezetébe tartozik. A szállítmányozás mellett részt vehetnek olyan területek biztosításában, és ha kell védelmében, ahol már nem folynak harcok. Nem vehetnek részt támadó akciókban, szigorúan védelmi és őrszolgálatot teljesítenek a terror ellenes akciók során.²⁷

Végül, hosszú latolgatás után a japán külpolitika egy olyan megoldás mellett döntött, mely csupán részben, de minden elvárásnak megfelel. Ugyan Japán részt vesz egy idegen országban zajló háborúban szövetségesei oldalán, olyan háborúban, amiket nyugodtan nevezhetünk fegyveres érdekérvényesítésnek, de mégis csupán védelmi feladatokat lát el, így némileg harmóniában marad a béke-alkotmány nyújtotta keretekkel.

Érdemes megemlítenünk, miszerint a japán szégyenkultusz kapcsán akad olyan elképzelés is, hogy a japán stratégiai gondolkodásban egyre inkább újból feléledő ázsiai küldetéstudat a II. VH utáni szégyenérzet miatt ezúttal visszatérve az eredeti elképzeléshez, Japán egyfajta konstruktív vezető hatalomként fog működni a térségben. Bo Yu Chen és Jiang Tin Chen egyenesen úgy látják, hogy ez a szégyenérzettel vegyes küldetéstudat nagyban segítheti a regionális nemzetközi integrációt Kelet-Ázsiában.²⁸

²⁵ Jinbo Ken, *Taitero sensou to nichibei doumei*, 7-9. o.

²⁶ uo.

²⁷ uo.

²⁸ Chen B., Chen J. In the Search for strategy and identity: Strategic Culture and Japan's Security Policy, 10-11. o.

Amerikai és nyugati stratégiai kultúra – a fortélyosság hiánya

Az amerikai stratégiai kultúrát bár több féle megközelítésből vizsgálhatnánk, jelen esetben mégis leginkább a kínai és japán stratégiai kultúráktól megkülönböztető sajátosságait szeretném kiemelni. Amellett, hogy főleg az Egyesült Államok stratégiai kultúrájáról beszélünk, meg kell említenem, hogy voltaképpen az USA stratégiai tendenciái javarészt igazak a legtöbb európai nagyhatalomra is, részben a kulturális gyökerek közös eredete miatt, részben pedig azért, mert az Egyesült Államok, mint egyetlen szuperhatalom erősen trendalkotó befolyással bír, főleg közeli szövetségesei körében.

Az első legfontosabb különbség, kimondottan a kínai, indirektséget kedvelő stratégiai kultúrához képest, hogy a nyugati stratégiai kultúra elsődleges célja a döntő jelentőségű konfliktus, az ellenség tömegközéppontjára mért csapás. Ahogyan a *wei qi* játékban a szélek uralása a célravezető, a sakkjátszmában a tábla közepének biztosítása a legcélravezetőbb.

Nem csupán a hadászatra igaz ez. Általánosan a nyugati konfliktuskezelés igyekszik a döntő megoldás keresésére, szembesítésre, nyílt, mindent eldöntő megoldásra.²⁹

Hadviselés szempontjából ez a hagyományosnak tekintett arcvonalas háborút jelenti egy másik ország hadserege ellen. A hadsereg hatástalanítása az elsődleges cél, hiszen érdekérvényesítés szempontjából az a másik fél tömegközéppontja, középső átlója. Az USA XX. Századi háborúi közül sok azonban nem tekinthető ilyen egyszerű, nyílt konfliktusnak, és ha még sikerült is kivívni a győzelmet, az elhúzódó partizán és gerilla hadviselés következtében a veszteségek a győzelem után sokszor még magasabbak, mint a tényleges harcok közben. A hagyományos arcvonalas hadviselésre való berendezkedés nem minden esetben a legcélravezetőbb megoldás.³⁰

Annyi bizonyos, hogy az ilyen jellegű, nyílt, mindent eldöntő konfrontációt kereső stratégiai kultúrában a győzelem kulcsa az erőfölény megszerzése, hiszen ha leegyszerűsítjük a helyzetet, a két fél ütközéséből a nagyobbik kerül ki győztesen, mivel nagyobb veszteségek után is képes talpon maradni.

Ez az erőfölény lehet a tényleges haderő és erőforrások adta előny, a csapatok létszámfölénye és megfelelő felszereltsége. Ugyanakkor jelentheti a technológiai fölényt is, a korszerűbb, modernebb, hatékonyabb fegyverzetet és felszerelést is.

A harc elkerülésének kultusza, az indirekt megoldások keresése nem jelenik meg, ellentétben a keleti stratégiai kultúrákkal.

²⁹ Sondhaus, 59.

³⁰ uo.

Az amerikai stratégiai kultúrát szintén szokás bizonyos játékokhoz hasonlítani szemléltetni. Ilyen például az ökölvívás. Maguk az amerikai katonai vezetők is úgy látják, hogy az amerikai konfliktuskezelés nagyon hasonlít a bokszra. A két fél nyílt összecsapása, erő-erő alapú megmérettetésére.³¹

Másik párhuzam játék és stratégiai kultúra között a sakk. A nyugati konfliktuskezelés a sakkjátszmához hasonlít. Feltételez egyfajta előre lefektetett felállást, melyből indul maga a játék, illetve a stratégia a különböző értékű és képességű bábuk lépéseinek összehangolásából adódik. Ilyennek tekintik modern hadsereg működését is, eltérő funkciójú egységek összehangolt együttműködése a siker kulcsa.³²

Az erőfölény és a nyugati stratégiai kultúra szemléletmódja azonban nem minden esetben célravezető. Egyre inkább úgy tűnik, hogy a helyi konfliktusok során a direkt, frontvonalas hadviselés nem a kívánt gyorsasággal és a vártnál jóval, nagyobb veszteségekkel kivitelezhető.

Mind a kínai, mind a japán vezetők a modern történelem során felismerték, hogy biztonságpolitikájuk és stratégiai kultúrájuk hatékonyabbá válásához törekedniük kell a nyugati felé. A keleti stratégiai kultúrákban igyekeznek felzárkózni, ugyanakkor nem elveszíteni saját stratégiai kultúrájuk értékes elemeit. A kínai hadsereg modernizációja és átalakítása David Lai szerint annak a jele, hogy Kína igyekszik egyenrangú féllé válni, ám eközben a kínaiak igyekeznek megőrizni stratégiai hagyományuk fontos elemeit.³³ A japán alkalmazkodó és adaptív magatartáshoz pedig kétség sem fér.

A nyugati stratégiai kultúrában azonban nincs meg ez a törekvés a változásra. Összevetve a kínai és japán stratégiai kultúrákkal, a nyugati civilizáció sokkal rugalmatlanabb, valamint nem alakult ki a keletihez hasonló fortély, illetve indirekt módszerek kultusza.

Harro von Senger szerint magának a fortélyosságnak, a ravaszságnak a megítélése is merőben eltér a keleti és a nyugati civilizációban. Míg keleten legfeljebb semleges érzelmi tartalmú szavaknak tekintik a cselt, a fortélyt, addig nyugaton ezek legalább is enyhén negatív érzést keltenek.

A sajátos kínai stratégiai hagyomány fortélyokra, indirekt módszerekre törekvő természetét több helyen is kiemelik. A kínai és a japán műveltségben rengeteg történet található, melyek arról szólnak, hogyan lett sikeres a főhős szorult helyzetben, gyengébb

³¹ Lai, 26. o.

³² uo.

³³ Lai, 37.

pozícióból a ravaszsága, a fortélyossága segítségével. Ilyen történeteket persze többet is találunk a nyugati irodalomban és népmesékben is.

Kínában azonban ezeknek a fortélyoknak egy komplett értelmezési rendszert és egy mára újból egyre népszerűbb gyűjteményt is készítettek.

A kínai fortélygyűjtemény valószínűleg a 16. században keletkezhetett, ám mind szerzője, mind pedig keletkezésének pontos körülményei ez idáig ismeretlenek. Sajnos sokáig a feledés homályába merült, egészen a XX. század második feléig. A véletlennek köszönhető csupán, hogy 1941-ben ráakadtak az eredeti példány egy másolatára, egy Chengdu-beli útszéli antikvárius portékája közt. Első modern kiadása a kínai népi felszabadító hadsereg oktatási anyagában került napvilágra 1962-ben. Azóta azonban a Harminchat Fortély nagy népszerűségnek örvend Kínában, Tajvanon, valamint Japánban és Koreában.³⁴

A gyűjtemény rámutat, hogy a keleti stratégiai kultúrában az indirekt megoldás, a fortély nem csupán spontán reakció lehet, hanem a fortélyok tanulmányozásával tudatos, készségszerű mentalitássá fejleszthető.

Ehhez hasonló nyugati "tankönyvet" nem találunk. Úgy vélem ez a már említett, fortélyokkal szembeni negatív megítélésnek köszönhető és ezzel rámutat a nyugati stratégiai kultúra egyik legfontosabb különbségéhez a keleti stratégiai kultúrákkal szemben. A fortélyokat és az indirekt módszereket övező tabu ugyanis véleményem szerint alapvetően a keresztény filozófia hatására alakult ki.

Ellentétben a kelet-ázsiai vallásokkal, a kereszténységben Isten ellenpárja a Sátán nem pusztán a jó ellentéte, hanem egy voltaképpen rendszeren kívüli elem, mely kizárólag az értékek pusztítására törekszik. Bár a buddhizmusban létezik ugyan Mára, akit az ördögnek szoktak megfeleltetni, a Sátán alakja mégis talán a legkiemelkedőbb gonosz-kép a világ vallásai között. Nem csupán vallási fogalom, de a nyugati köztudatban mélyen gyökerező és a mindennapi életben is aktív szereplőnek tekintett, működő gonosz. Voltaképpen a szemlélőhöz képesti másság, idegenség jelképe és mivel a Sátán lényege, hogy értékeket romboljon, pusztító léte is elég ok az ellene vívott harcra. Nem is kell messzire mennünk a történelemben ahhoz, hogy példát találjunk arra, hogyan szolgál egy konfliktus alapjául az ellenfél pusztító "gonoszsága".

Richard Rubenstein "Reasons to Kill - Why americans choose War" című könyve nagyon szemléletesen tárja elénk, hogy használta fel az amerikai vezetés az ellenfél gonosznak bélyegzését a háború megindolására. Szaddam Husszeint és az iraki invázió

³⁴ Senger H., The Book of Stratagems, 8. o.

kapcsán az azt megelőző viták során próbálták felmérni, pontosan mekkora fenyegetést is jelent az iraki diktátor. Ezek során a viták során többször is elhangoztak olyan érvek, hogy mivel Szaddam egy “gonosz” vezető, akinek egyetlen célja a nyugati értékek rombolása, pusztá léte elegendő okot jelent az ellene vívott harcra, hiszen ha éppen nem is rendelkezik a megfelelő fegyverekkel, hogy csapást mérjen, minden erejével azon van, hogy hozzájuk jusson és felhasználja őket.³⁵

Bár a keresztes hadjáratok és boszorkányégetések túlkapásai ma már elképzelhetetlenek lennének, a nyugati stratégiai kultúrában mégis fontos helyet foglal el a másik fél gonoszságának, illetve “másságának” kérdése és a mindent eldöntő, általános konfliktus ezzel történő igazolása.

Ezzel azonban együtt jár az is, hogy az indirekt módszerek, a nem erőfölényen alapuló stratégiai gondolkodás nem lehet legitim a nyugati stratégiai kultúra szempontjából. Az ördög ugyanis bármennyire gonosz is, az Istenhez képest, aki mindenható, eleve veszített helyzetből indul. Így a Sátán módszerei a keresztény mitológiában nyilván csak olyan stratégiák lehetnek, melyek nem az erőfölényen alapulnak. A fortélyok az ördög eszközei, hiszen pusztán erő-erő alapú összecsapást nem képes vállalni a Jó hatalmával szemben. Ez pedig a civilizációk közötti konfliktusok során sokáig az indirekt módszereket alkalmazó ellenfél heves bírálatához vezetett. Ez persze egy ördögi kör, hiszen ha a Sátán alacsonyabb rendű Isten hatalmánál, akkor csupán a fortélyában bízhat, így a fortélyok a gonosz eszközeivé válnak, és amikor a nyugati civilizáció egy gyengébb féllel szembeni konfliktusban az ellenfélnek nem hagy más stratégiai lehetőséget, mint indirekt módszereket és fortélyokat, ennek eredményeképpen az ellenfél maga lesz a gonosz, módszerei pedig a gonosz módszereiként kerülnek be a köztudatba.

³⁵ Rubenstein R., *Reasons to Kill – Why Americans Choose War*. 60-65. o.

Felhasznált irodalom

- Jinbo Ken. Taiterosensou to nichibeidoumei (神保 謙. 「対テロ戦争」と日米同盟), 日本国際問題研究所 (forrás: http://www.jiia.or.jp/pdf/us_terror/2-6jimbo.pdf, hozzáférve 2012-06-01)
- Johnston L., Kartchner K., Larsen J. (szerk.). *Strategic Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction*, PALGRAVE MACMILLAN, New York 2009.
- Kiselycznik M., Saunders P. *Assessing Chinese Military Transparency*. National Defense University Press, Washington 2010.
- Kissinger, Henry. *On China*, Penguin Press, New York 2011.
- Lai, David. *Learning from the Stones – A Go Approach to Mastering Chinese Strategic Concept of Shi*, Strategic Studies Institute, 2004. (<http://www.fas.org/man/eprint/lai.pdf> letöltve 2012-04-11)
- Matsuda Hisaichi. *Senryakuteki shikoutoha nandeshou?*(松田久一・戦略的思考とは何でしょう?) (http://www.jmrlsi.co.jp/menu/mnext/d02/01/ans00_01.html, hozzáférve 2012-06-01)
- Nishikawa Yoshimitsu. *Nihon no senryakubunka to sensou* (西川吉光・日本の戦略文化と戦争), (<http://rdarc.rds.toyo.ac.jp/webdav/frds/public/kiyou/rdvol13/1nishikawa.pdf>, hozzáférve 2012-06-01)
- Okazaki Hisahiko. *Senryakutekishikoutoha naika* (岡崎久彦. 戦略的思想とは何か), 中央公論社、東京 1991.
- Rubenstein, Richard E. *Reasons to Kill – Why Americans Choose War*, Bloomsbury Press, New York 2010.
- Scobell, Andrew. *CHINA AND STRATEGIC CULTURE*, National Defense University Press, Washington 2002.
- Senger, Harro. *The Book of Stratagems*. Viking Penguin, New York 1991.
- Snyder, J. *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Warfare*. The Rand, Santa Monica 1977.
- Sondhaus, Lawrence. *Strategic Culture and Ways of War*, Routledge, New York 2006.
- Tokaji Zsolt (ford.) *Szun-ce, A Háború művészete*. Carthaphilus, Budapest, 2010.
- Towney, C. *Chinese Doctrines as Strategic Culture: Assessing their Effects* (<http://www.nps.edu/Academics/centers/ccp/publications/OnlineJournal/2005/Oct/twomeyOct05.pdf>, hozzáférve 2012-06-01)

- Yoshino Kosaku. *Cultural Nationalism in Contemporary Japan*. Routledge, New York, 1992.

- Bo-Yu Chen, Jian-Ting Chen. *In the Search for strategy and identity: Strategic Culture and Japan's Security Policy*.

(<http://ir.lis.nsysu.edu.tw:8080/bitstream/987654321/39967/1/%E9%99%B3%E6%9F%8F%E5%AE%87%E9%99%B3%E5%BB%BA%E5%BB%B7.pdf>, hozzáférve 2012-06-01)